

PO RIBIŠKIH POTEH

Gradivo za turistične vodnike

PO RIBIŠKIH POTEH

Gradivo za turistične vodnike

KOPER 2023

Evropska unija

Evropski sklad za
pomorstvo in ribištvo

Republika Slovenija

PO RIBIŠKIH POTEH. Gradivo za turistične vodnike

Urednica: Urška Bratož

Glavni urednik Annales ZRS: dr. Tilen Glavina

Tehnična urednica: Alenka Obid

Ilustracije: Nada Delloro

Oblikovanje in prelom: Alenka Obid

Izdajatelj: Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Annales ZRS

Za izdajatelja: dr. Rado Pišot

Spletna izdaja, dostopna na: <http://zgodbeoribistvu.si>;

<https://www.zrs-kp.si/index.php/research-2/zalozba/monografije/>

Publikacijo sta sofinancirala Evropski sklad za pomorstvo in ribištvo, Operativni program ESPR v Republiki Sloveniji 2014–2020, v okviru projekta LAS Istre: Zgodbe o ribištvu Slovenske Istre skozi čas, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano; ter Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije v okviru programa Sredozemlje in Slovenija (P6-0272).

KAZALO VSEBINE

Uvodnik | 5

KOPER. Po poteh ribičev in pomorščakov | 7

1 Justinin steber, Carpacciov trg | 8

2 Taverna, Pristaniška ulica | 9

3 Cerkev sv. Nikolaja, Kidričeva ulica | 10

4 Izginuli škverji ob Kopališkem nabrežju | 13

5 Skladišče Libertas, Kopališko nabrežje | 15

6 Ribiški trg | 16

7 Mandrač pri Sv. Petru, Vojkovo nabrežje | 17

IZOLA. Po poteh industrijske predelave rib | 18

1 Tovarna Ampelea - Delamaris, Tovarniška ulica | 19

2 Tovarna Arrigoni - Argo, Dantejeva ulica | 21

3 Izolski mandrač 23

PIRAN in PORTOROŽ. Po poteh solinarjev | 24

1 Stari piranski mandrač | 25

2 'Benečanka' in pomorska trgovina | 26

3 Iz piranskega mandrača proti solinam | 27

4 Ladjedelnice | 28

5 Palača Barbojo-Trevisini, Kidričevo nabrežje | 29

6 Punta, dolga kot ribiške mreže | 30

7 Skladišča soli na poti v Portorož | 31

Viri in dodatno branje 32

UVODNIK

Brošura *Po ribiških poteh: gradivo za turistične vodnike* je nastala v okviru projekta »Zgodbe o ribištvu Slovenske Istre skozi čas«, ki je bil v okviru programa LAS Istre financiran iz sredstev evropskih skladov in je potekal od oktobra 2021 do maja 2023. Namen projekta LAS Istre – Zgodbe o ribištvu (<http://zgodbeoribistvu.si/>) je bil po sledeh nesnovne kulturne dediščine utrjevati identiteto Slovenije kot obmorske države. S ponovnim ovrednotenjem ribišтва kot gospodarske, turistične in poklicne dejavnosti, obujanjem tradicije življenja z morjem s poudarkom na kulinariki ter s spoznavanjem vloge žensk v ribiškem življenju in pri predelavi rib v preteklosti je želel osveščati širšo javnost, šolsko mladino pa seznanjati z vsebinami, ki dopolnjujejo njihovo vedenje o sedanjosti in preteklosti sredozemskega območja slovenske države.

S podobnim namenom je bila oblikovana tudi ta publikacija, ki želi usmeriti zanimanje obiskovalcev slovenskega obmorskega prostora tudi v tiste kotičke, ki pogosto ostanejo spregledani, toda pomembno pričajo o preteklosti in identiteti tega območja ter življenju njenih prebivalcev z morjem. Na pomen in možnosti povezovanja ribišтва (ter širše, teme morja) na eni strani in turizma na drugi je bilo opozorjeno že v nekaterih znanstvenih in drugih člankih,¹ k udejanjanju teh pobud pa je pomagala peščica že izvedenih aplikativnih projektov.²

Gradivo *Po ribiških poteh* je namenjeno obiskovalcem slovenskih obmorskih mest in tudi turističnim vodnikom, ki bi želeli izpopolniti katerega od svojih obstoječih itinerarijev. Da bi spodbudili k radovednemu raziskovanju tega prostora tudi z raziskovanjem bolj skritih kotičkov in ulic, ponujamo nekaj predlogov s kratkimi vsebinskimi opisi (točke so prikazane tudi na zemljevidu). Ti omogočajo razumevanje ključnih elementov v prostoru, ki potrjujejo z morjem, ribištvom, pomorstvom in tudi solinarstvom povezano preteklost. Dodani so tudi **namigi** za obisk kulturno-izobraževalnih ustanov, uporabo spletnih platform in dodatno literaturo, ki vodnikom ali obiskovalcem ponujajo še več informacij o omenjenih temah, QR-kode pa bralca usmerjajo k digitaliziranemu slikovnemu gradivu, ki je tako hitreje dostopno in s pomočjo katerega je odlično prikazano spreminjanje prostora skozi čas.

Rdeča nit vseh opisanih točk je **morje**, ki je ključna sestavina ter je poleg preživetja – to še vedno omogoča ljudem v teh krajih – oblikovalec kulture, gospodarskega in družbenega življenja. Z morjem so se tudi nekoč tesno povezovale številne dejavnosti (ribištvo, ladjedelstvo, pomorstvo, trgovina, ribja predelovalna industrija, solinarstvo ...). **Koper**, v katerem je na primer poleg obrtnikov, ribičev in trgovcev živel poseben sloj mestnih kmetov, je bil pomemben kraj za pomorski promet, zlasti po tem, ko so se kmetje ob koncu 19. stoletja preusmerili v pomorstvo, ker je bilo prevoznništvo med Trstom in obalnimi mesti donosnejše. Obenem so tu izpod pridnih rok ladjedelcev nastajale tudi barke in celo večje ladje. Zato so opisane točke tu povezane kot *poti ribičev in pomorščakov*.

Izola je predvsem po zaslugi ribje industrije od zadnjih desetletij 19. stoletja naprej pridobila »status« ribiškega mesta, saj so tovarne tudi ribičem nudile zaposlitev. To pa

1 Npr. Mihalič et al., 2014; Terčon, 2002, deloma tudi v Rogelja, 2006.

2 Tu omenimo zlasti Interregov projekt SI-HR Mala barka in Mala barka 2. Eden od ciljev zadnjega je bilo oblikovanje turistične ponudbe na Severnem Jadranu kot destinacije, ki temelji na pomorski dediščini. V članku Prešeren et al., 2018 je opisano oživljanje izolske industrijske dediščine prek vključevanja v turistične itinerarije pod okriljem študentskega inovativnega projekta za družbeno korist ŠIPK.

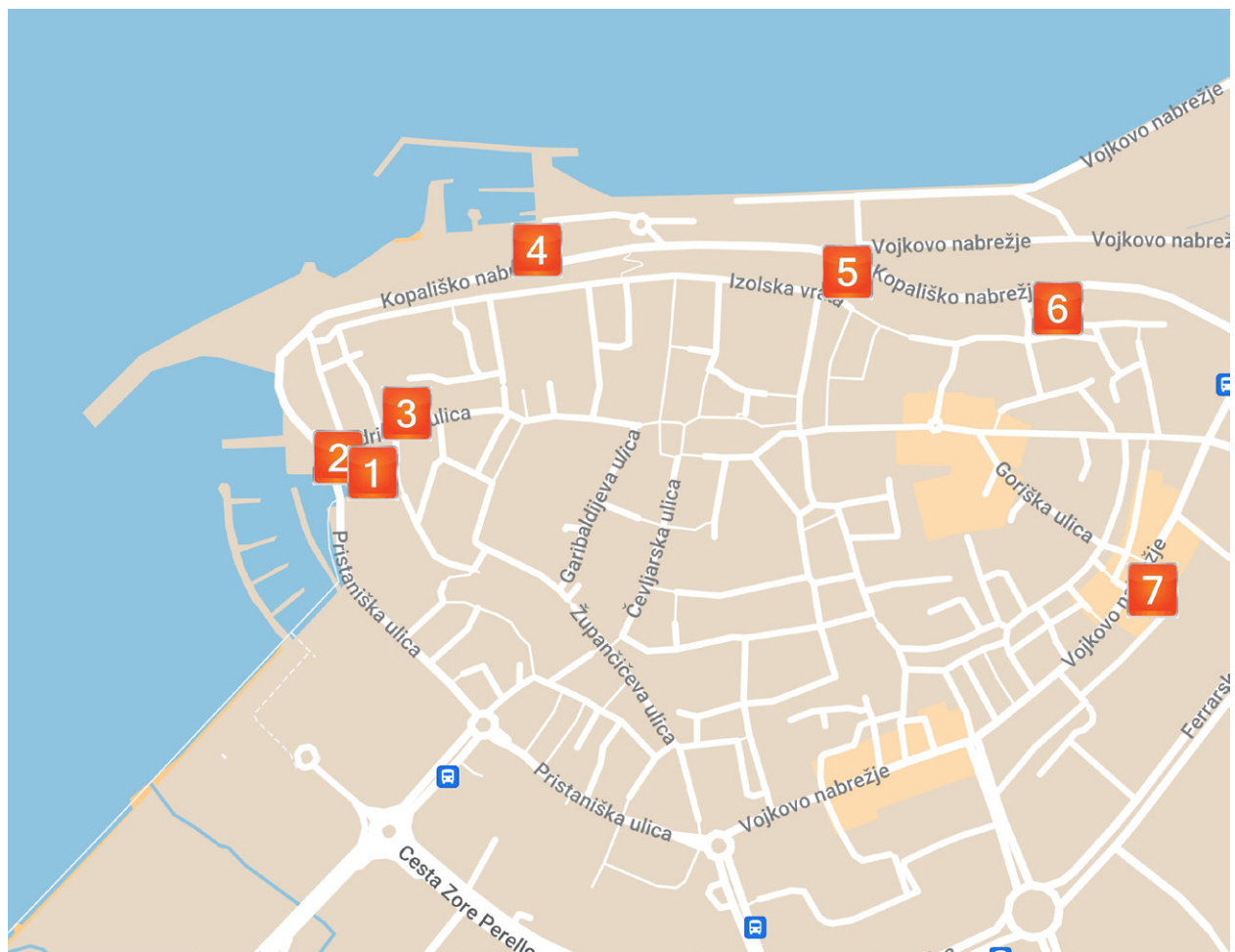
ni veljalo za druga obalna mesta, čeprav so se z ribištvom seveda ukvarjali tudi drugod. Tovarne za predelavo rib so pustile opazne sledi tudi v kulturni krajini mesta, ki so mu dolga desetletja dajale značaj gospodarsko uspešnega središča. Zato so točke tu povezane kot *poti industrijske predelave rib*.

Piran je od nekdanj slovel po pridelavi soli, posebej v beneškem obdobju. Sol je bila potrebna predvsem za soljenje rib (saj so se tako obdržale dalj časa). Trgovino s soljenimi ribami omenjajo že srednjeveški statuti. Na piranskem ozemlju so pridelali največ soli, soline pa si je – s hišicami, v katerih so čez poletje prebivali piranski solinarji – mogoče ogledati še danes. Zato so točke tu povezane kot *poti solinarjev*. Seveda pa se dejavnosti, povezane z morjem, prepletajo in jih je mogoče najti v več mestih hkrati.

To gradivo je lahko – z nekaj predstavljenimi predlogi – izhodišče za raziskovanje manj znanih kotičkov in tudi tistih iz preteklosti, ki jih danes ni več, seveda pa ga je mogoče nadgrajevati in dopolnjevati, nenazadnje pa tudi uporabiti za razvoj novih turističnih produktov.

KOPER

Po poteh ribičev in pomorščakov

1 Justinin steber, Carpacciov trg

S pomorščaki je vsekakor povezan Justinin steber na Carpacciovem trgu. Steber so leta 1572 postavili zunaj mestnega obzidja, ob morje. V poznem 19. stoletju so ga premestili na današnji Ukmarjev trg, leta 1935 pa na mesto, kjer stoji še danes. Postavljen je bil v spomin na zmago v bitki pri Lepantu (pri Patrasu v Jonskem morju), ki je bila največja pomorska bitka v Sredozemlju. Sv. Justini je posvečen zato, ker je ta bitka med turško floto in zavezniško krščansko floto »svete lige« potekala ravno na njen godovni dan, in sicer 7. oktobra leta 1571. Floto je sestavljalo več kot 400 galej na obeh straneh. V bitki (ki je pomenila eno od politično najpomembnejših pomorskih zmag zahodnih zavezniških sil v zgodnjem novem veku) je kot del beneške flote sodelovala tudi galeja "Il Leone" iz Kopra, ki ji je poveljeval Domenico del Tacco. Koper je moral zbrati posadko za eno galejo, na njej pa je bilo več mladeničev koprške patricijske elite. Koprška galeja je v bitki sodelovala na levem krilu, ki ga je turška flota najprej napadla. Kljub temu se je ladji uspelo vrniti v Koper, s trofejami na krovu (med temi je bil tudi zaplenjen turški prapor), a žal brez svojega poveljnika.

Steber sv. Justine (fotoarhiv ZRS Koper).

2 Taverna, Pristaniška ulica

Koper je imel od časa beneške nadoblasti tudi svoje soline, ki so bile ukinjene še pred prvo svetovno vojno. Razprostirale so se med otoškim Koprom in semedelskim na eni ter ankaransko-srminskim delom celine na drugi strani, saj so to omogočali zamočvirjeni zatoki, ki sta jih ustvarjali reki Badaševica in Rižana. Za razliko od večjih piranskih so bile koprške soline deloma v lasti mesta, ki je najemalo ljudi za delo v solinah, lastniki solnih polj pa so bile tudi koprške družine, ter bratovščine in Cerkev (npr. samostan sv. Klare). Kmečki prebivalci mesta, ki so v celinskem zaledju obdelovali polja, so sezonsko, vključno z otroci, delali kot solinarji. Zaradi bližine mesta (kamnitih) hišic tu ni bilo.

Mesto je imelo zato več skladišč soli, med katerimi je najlepše ohranjena Taverna (nekoč skladišče soli sv. Marka), ki stoji ob nekdanjem Pristaniškem trgu, od koder je vodila pot po današnji Kidričevi ulici do središča mesta. Svojo vlogo je začela izgubljati z usihanjem pomena, ki ga je dolga stoletja imelo solinarstvo tudi v Kopru kot mestu z najboljšim položajem na poti trgovine med Istro in Kranjsko. Skladišče soli Patzowsky, ki je nekdanj stalo ob Ukmarjevem trgu, kjer sta sedaj parkirišče in park, pa so kasneje porušili. V obdobju med obema vojnama je na območju solin potekalo intenzivno izsuševanje terena in melioracija za kmetijske namene, zato so sledi koprskih solin danes povsem zabrisane.

Koprška Taverna (vir: Shutterstock).

Slikovni namig:

Koper, nekdanje soline

3 Cerkvica sv. Nikolaja, Kidričeva ulica

Ob nekdanj najpomembnejši in najbolj prometni ulici, ki je vodila iz pristanišča (današnja Kidričeva ulica, ki je bila dovolj široka tudi za vozove) stoji manjša votivna cerkvica sv. Nikolaja, ki jo prehitri sprehajalec lahko mimogrede spregleda. Njeno opremo je ob koncu 16. stoletja financirala bratovščina sv. Nikolaja (1594), katere člani so bili predvsem lastniki bark in mornarji. Sveti Nikolaj velja za zavetnika mornarjev, saj naj bi po eni od legend svoje mornarje med strašnim neurjem na morju rešil z molitvijo, po drugi pa s krapji zamašil luknjo v trupu čolna in obudil mornarja, ki je padel z najvišjega jambora, obenem pa naj bi v krščansko vero spreobračal celo pirate. Omenjena bratovščina je imela v lasti tudi škver (manjšo ladjedelnico, iz ita. *squero*) v Kopru in priveze na *Rivi degli Schiavoni* v Benetkah. Da si je bratovščina lahko privoščila naročilo slike Marije z detetom in s svetnikoma sv. Nikolajem in sv. Janezom pri slikarju Benedettu Carpacciu, je bilo verjetno posledica plačil bratovščini, ki so jih prispevali pomorščaki, upajoč na zaščito pred nevarnostmi na morju. Sliko je danes mogoče občudovati v koprski stolnici. Čeprav se do danes niso ohranile, pa je bilo v cerkvici tudi veliko votivnih podob, ki upodabljajo čudežne rešitve mornarjev. Veliko pa si jih je še vedno mogoče ogledati v zakristiji cerkve Marijinega prikazanja v Strunjanu.

Cerkvica sv. Nikolaja v Kopru (fotoarhiv ZRS Koper).

Namigi za branje:

- Bonin, Z. (2011). Koprška bratovščina svetega Nikolaja. *Arhivi*, 34, 2, 421-440.
- Žitko, D. (1992). *Ex voto: votivne podobe pomorcev*. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

Slikovni namig:

Oltarna slika iz cerkve sv. Nikolaja

4 Izginuli škveri ob Kopališkem nabrežju

Ko je Viljem Zupančič leta 1860 obiskal Koper, je takole opisal eno od mestnih ladjedelnic: »Ako se morju bližamo, slišimo že od daleč čuden ropot in klopot kakor v veliki petek. Vzrok so tvornice za ladije ali »škveri«, katerih je pet. Mično je gledati, kako se delalci urno gibljejo kakor mravlje, in pod vodstvom umnega mojstra pilijo, sekajo, tešejo vrtajo in tolčejo, tako da gledalca skoraj oglušé. Izpod njih pridnih rok zraste najprej koščak, ki bo podlaga prihodnji ladiji, kakor rebra in kosti živalskemu telesu; potem ga obdajo z mesom: diljo za diljo pribijejo z žebli, ki so po dva čevlja dolgi. Dilje prej pri ognji krivé, da se lepo primejo okroglega ladjinega trebuha. Vse je iz trdnega hrastovega lesa in zvezano z močnim železom, da ga morski valovi ne morejo razrušiti. Ko je truplo ladije narejeno, pridejo kalafatarji in vse luknje in špranje s prejo zabijejo ter s črno smolo ali z asfaltom zamažejo, da vodi pot zapró. Znotrej mizarji sobice narejajo, drugi pa prve člene jambor postavljajo in debele vrvi privezujejo.« (Zupančič: Popotovanje po Istri. Slovenski glasnik, 1. maj 1867).

V 19. stoletju je gospodarstvo Kopra namreč zelo zaznamovalo ladjedelništvo, v katerem je bilo zaposlenih več kot 10 % delovne sile. Med ladjedelskimi poklici so bili pretežno taki, ki so zahtevali tesarske spretnosti, saj so bili potrebni izdelovalci jamborov, vesel, strugarji. Prav tako so bile cenjene tudi druge spretnosti, ki so jih potrebovali izdelovalci jader, jermenarji ter smolarji ali kalafati, ki so trup ladje na koncu zatesnili s predivom, prepojenim s smolo. V mestu so bile 3 ladjedelnice, ki so se delile glede na namembnost izdelanih plovil. Ena je izdelovala ladje za dolge proge – npr. *barki, briki, nave, parnike*, druga ladje za priobalno plovbo, tretja pa trgovske ladje. Poleg tega je imelo mesto več škverov – tradicionalnih obrtnih ladjedelniških delavnic za ročno izdelavo lesenih plovil, ki so bili locirani predvsem na severnem robu mesta. Predel, ki se danes imenuje Kopališko nabrežje, je bilo zato nekoč *Riva dei cantieri*. Škveri so bili sicer tudi drugod, na primer na lokaciji, kjer je danes mestna tržnica (*Cantiere sotto Riva*). Ostanke škvera (navoza za sani) pa je danes mogoče videti denimo v Izoli pri nekdanjem podjetju Riba pred Marino.

Pogled na območje pod koprskim Belvederjem, kjer so nekoč delovali škverji (fotoarhiv ZRS Koper).

5 Skladišče Libertas, Kopališko nabrežje

Stavbo so leta 1825 zgradili za skladiščenje soli. Leta 1890 – ko sta v Izoli že obstajali dve osrednji tovarni za predelavo rib – je Giovanni Depangher, eden od bratov, ki so se v Kopru ukvarjali s prevozom rib in olja v Trst, v objektu začel z izdelavo ribjih konzerv. Postopek je sledil francoskemu zgledu, po katerem se je ribam odstranilo glave in drobovino, se jih namočilo v nasičeni slanici, ter zložilo na kovinske rešetke – gradele, kjer so se odcedile in osušile. Nato so jih na rešetkah kuhali, nazadnje pa narezali na ustrezno dolžino, zložili, zalili z oljem ali omako, ter zaprli. Leta 1925 je tovarno prevzela italijanska družba De Langlade. Po II. svetovni vojni je nekaj časa samostojno delovala kot Ikra, potem pa je bila pridružena Kombinatnu konzervne industrije Delamaris Izola, tudi zaradi gradnje koprskega pristanišča. Danes je skladišče Libertas prizorišče razstav in dogodkov.

Skladišče Libertas (fotoarhiv ZRS Koper).

6 Ribiški trg

Pri jasnem lociranju ribičev znotraj mestnega prostora lahko pomagajo tudi ohranjeni toponimi. Ribiška ulica oziroma pred tem ulica sv. Andreja (zaščitnika ribičev) je bila nekdanj imenovana na primer današnja Bazoviška ulica, nekdanji trg sv. Andreja (ob katerem je stala tudi istoimenska cerkvena) pa se danes imenuje Ribiški trg in nakazuje na to, da so v tem predelu mesta (četrto Bošadraga) živeli pretežno ljudje, ki so se ukvarjali z ribištvo. To so bili eni najrevnejših mestnih prebivalcev, saj jim njihov poklic ni prinašal velikega zaslužka. Poleg tega so morali najemati tudi ribiške barke, ki so bile večinoma v lasti bogatejših meščanov, trgovcev in posestnikov. Predvsem po zaslugi ribje predelovalne industrije pa je ta dejavnost od zadnjih desetletij 19. stoletja dalje najboljše cvetela v Izoli, kjer so ulov odkupovale tovarne.

Lahko si predstavljamo ribiške barke (npr. topi, bateline in batane), ki so bile zasidrane v mandraču poleg tega trga, zasutem ob gradnji koprškega pristanišča. Vsaka ribiška družina je imela namreč na jadrih svoj simbol, po katerem so se ribiči in člani družin med seboj lahko prepoznali tudi na večje razdalje. Na pomolih pa so tudi sušili svoje mreže, potem ko so jih namakali v prekuhani vodi z drobljeno skorjo pinije ali bora, ki vsebuje tanin z alkaloidi. Ti namreč uničujejo bakterije, mreže pa so bile tako zaščitene tudi pred obrabo in delovanjem soli.

Ribiški trg danes (fotoarhiv ZRS Koper).

Namig za branje:

Več o tipih ribiških bark in ribiških pripomočkih lahko izvemo v:

- Volpi Lisjak, B. (2015). *O zgodovini in dediščini slovenskega morskega ribištva: Ribiški muzej tržaškega primorja*. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, Trst [i. e. Križ], Ribiški muzej tržaškega primorja.

7 Mandrač pri Sv. Petru, Vojkovo nabrežje

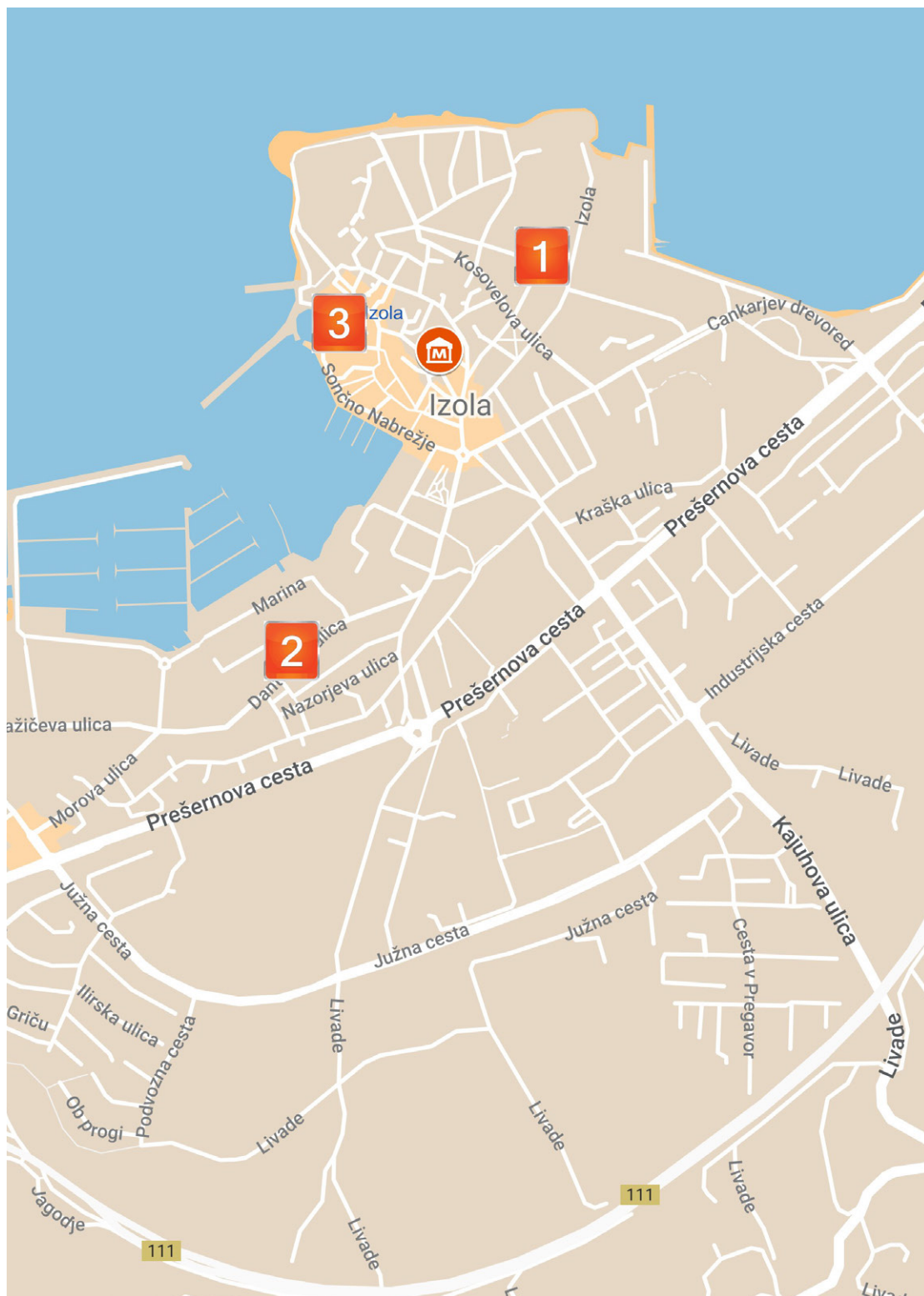
Ko se danes vozimo po Vojkovem nabrežju, lahko pod avtomobilskimi kolesi začutimo kamne, ki pripadajo ostankom zunanjšega mestnega obzidja in obrambnega stolpa, ki sta nekdanj varovala otoški Koper. Morje je torej segalo prav do današnje ceste, seveda pa je bil tudi na tem območju mandrač, ki je pripadal četrti sv. Petra. Oblika mandrača, ki so ga zasuli že v 19. stoletju, je jasno vidna še danes, čeprav je tu sedaj urejeno otroško igrišče. To je bil sicer eden od šestih mestnih mandračev, torej manjših, plitvih mestnih pristanišč v Kopru. Poleg mandrača sv. Petra je do danes žal izginil tudi mandrač sv. Andreja v Bošadragi, mandrač pri Izolskih vratih itd.

Ostanki pomola na Vojkovem nabrežju (fotoarhiv ZRS Koper).

IZOLA

Po poteh industrijske predelave rib

1 Tovarna Ampelea - Delamaris, Tovarniška ulica

Na zemljišču v bližini nekdanje cerkvice sv. Petra in propadajočih term z mineralnimi vrelni je leta 1879 v Izoli zrasel prvi obrat za industrijsko predelavo rib, ki ga je postavil francoski podjetnik Émile Louis Rouillet. Francozi so bili namreč pionirji v konzerviranju rib, saj je prva tovarna za pakiranje sardel v pločevinke nastala v Nantesu leta 1822, po njenem zgledu pa so postopek konzerviranja izvajale tudi izolske tovarne.

Zlasti uspešno je tovarna delovala ob zamenjavi lastnikov, saj je dobivala naročila avstrijske vojske, ki je za hrano v pločevinkah kazala veliko interesa. Izbruh prve svetovne vojne je nekoliko zaustavil razvoj ribje predelovalne industrije, po njej pa se je začela modernizacija tovarne. Leta 1930 je obrat dobil ime Ampelea, največji razcvet pa je doživel v letih 1938-39. Izolski izdelki – poleg konzerviranih rib tudi sadje, zelenjava in meso – so sloveli daleč po svetu, kamor so jih izvažali. V obdobju pred II. svetovno vojno je podjetje zaposlovalo okrog 1.200 ljudi, med njimi so bile večinoma ženske. Delale so tudi na prostem, v vseh vremenskih razmerah in brez zaščitne opreme. Posamezna delavka je dnevno lahko očistila do 800 rib. Dekleta (ki so se pogosto zaposlila že pri rosnih 13 letih) so običajno delala v tovarni dokler se niso poročila.

Naglo rast proizvodnje je nato ponovno prekinila vojna. Po koncu II. svetovne vojne je bila iz tovarn odpeljana moderna mehanizacija, primanjkovalo je surovin, prišlo je do odseljevanja delovne sile. Kljub temu je 'Ex-Ampelea' nadaljevala z obratovanjem, čeprav v omejenem obsegu. Kratek čas je delovala kot Iris, nato pa je leta 1959 nastal Kombinat konzervne industrije Delamaris. Vanj so bila združena podjetja De Langlade iz Kopra ter Ampelea (oz. Iris) in Arrigoni iz Izole. Tako kot pred vojno, so večino delovne sile tu predstavljale ženske. Proizvodnja se je leta 2014 preselila v Pivko, v Izoli pa materialne ostaline še vedno pričajo o tovarni, ki je dolga desetletja predstavljala osrednjo živilsko industrijo v širši regiji.

Vhod v nekdanjo tovarno Ampelea, kasneje Delamaris (fotoarhiv ZRS Koper).

Slikovni namig:
Zgodba Delamarisa

Namig za obisk:
Ogled opuščene tovarne in informativnih tabel

2 Tovarna Arrigoni - Argo, Dantejeva ulica

Nezgrešljiv 60-metrski dimnik tovarne za predelavo rib Arrigoni, zgrajen na prelomu 40. let 20. stoletja, je dolgo predstavljal simbol gospodarskega uspeha. V času med obema vojnama je bila površina tovarne kar 32.000 m², v njej pa je bilo zaposlenih več kot 1.400 delavcev. V proizvodnji so prevladovali ženske in dekleta, ki so delale po več kot 12 ur dnevno, v času dobrega ulova pa tudi ob nedeljah. Na delo jih je klicala sirena, ki so jo lahko slišale tudi tiste, ki so v tovarno peš prihajale iz oddaljenih okoliških krajev.

Predhodnica te tovarne je bila odprta v zadnji četrtini 19. stoletja, ko je Izola doživljala pravi razcvet tovarn in obratov za predelavo rib. Njen ustanovitelj, dunajski poslovnež češkega porekla Carlo Warhanek, je bil tako podjeten, da je v svoji tovarni poleg predelave rib za prehrano uvedel tudi pridelavo gnojila iz ribjih odpadkov. Leta 1888 je tovarna dobila svojo značilno industrijsko prostorsko zasnovo s podolgovatimi halami. Čeprav je na njeno delo slabo vplivala prva svetovna vojna, je v desetletjih po njej tovarna doživljala razcvet pod vodstvom tržaškega podjetja *Società Anonima Prodotti Alimentari G. Arrigoni & CO.* in *G. Sanguinetti*, od leta 1925 pa je slišala na ime Arrigoni. Podjetje se je poleg predelave rib ukvarjalo še z izdelavo jušnih kock in antipastov. V tem času je tovarna doživela tudi korenite gradbene predelave, vključno s postavitvijo polkrožnih upravnih stavb na vhodu, ki so ohranjene še danes. Kmalu po priključitvi cone B k Jugoslaviji (1954) se je obrat preimenoval v Argo, predeloval je sveže in slane ribe, zelenjavo, ter jušne kocke in paradižnikovo mezgo, proti koncu 50. let pa je bil skupaj z drugimi podjetji pridružen Kombinat konzervne industrije Delamaris.

Ostaline nekdanje tovarne Arrigoni (foto: Andraž Muljavec, arhiv TZ Izola).

Slikovni namig:

Utrip tovarne Arrigoni

Namig za obisk:

Ogled opuščene tovarne in informativnih tabel

3 Izolski mandrač

Na območju izolskega mandrača je nekdaj stalo več cerkvic, med drugim bratovščinska cerkev, posvečena sv. Andreju na današnjem Kristanovem trgu, ki je bila posvečena leta 1400 in porušena že leta 1797. Skoraj sočasno so posvetili tudi cerkev sv. Antona puščavnika kot zavetnika ribičev. Od cerkvice sv. Andreja sta ostala le še oltar in oltarna slika, ki se danes nahajata v cerkvi sv. Marije Alietske, podobo nekdanje cerkvice pa je mogoče videti na sliki iz leta 1582, ki upodablja sv. Mavra in se nahaja na glavnem oltarju izolske župnijske cerkve.

V mestnem jedru je bilo kar 12 manjših in večjih cerkva, med katerimi pa se številne niso ohranile. Med temi je tudi ,nova' cerkev sv. Andreja, ki je bila porušena leta 1928, ker naj bi ovirala promet med pomolom in mestom. Poleg zatekanja k priprošnjikom – zavetnikom ribičev in pomorščakov – so imele cerkve tudi praktične namene, saj so njihovi zvonovi denimo opozarjali na bližajočo se nevarnost, ribičem pa so v megli pomagali najti pot do domačega pristanišča.

Izolski mandrač (foto: Branko Furlanič, arhiv TZ Izola).

Slikovni namig:

Izolski mandrač

Namig za obisk:

Izolana – hiša morja, kjer je na sodoben način predstavljena pestra zgodovina Izole, ter njenih dejavnosti od ribištva do ribje predelovalne industrije.

PIRAN in PORTOROŽ

Po poteh solinarjev

1 Stari piranski mandrač

Si predstavljate morje namesto Tartinijevega trga? Če bi potovali v preteklost, bi bilo to povsem mogoče, saj je bil na tem mestu leta 1578 zgrajen notranji mestni mandrač (plitvejša пристanišče za manjša plovila in čolne), ki je zavzemal skoraj vso površino današnjega trga. Leta 1894 pa so mandrač zaradi smradu in nečistoče, skrbi za zdravje v mestu ter pomanjkanja prostora zasuli. Ob tem pa so porušili tudi edinstveni most, ki je povezoval bregova notranjega mandrača. Šlo je za kamnit most, ki pa je imel poseben dvizni mehanizem, da so lahko skozenj prehajale tudi jadrnice – odprtina je bila namreč ravno dovolj široka za jambor. Okrog ploščadi, ki je nastala na zasutem mandraču, so zgradili vse pomembnejše mestne stavbe, od katerih je svojo prvotno podobo ohranila le hiša, grajena v beneško-gotskem slogu, t.i. 'Benečanka'.

Pogled iz zraka na Tartinijev trg (foto: Dražen Štader, Produkcija Studio, vir: www.slovenia.info).

Namigi za branje:

- Bonin, F., Hoyer, S. A., Terčon, N. (1993). *Piransko pristanišče: od starega mandrača do današnje podobe*. Piran, Pomorski muzej »Sergej Mašera«.
- Humar, G. (2021). *Nekoč je v Piranu stal dvizni most: zgodba o dviznem mostu je tudi zgodba o Piranu*. Šempeter pri Gorici, Mostovi.
- *Piranski dvizni most*. <https://emorje.com/pomorska-dediscina/piranski-dvizni-most-2/> (zadnji dostop: 6.5.2023)
- *»Smrdljivo jezero« je trg postalo*. <https://emorje.com/pomorska-dediscina/smrdljivo-jezero-je-trg-postalo/> (zadnji dostop: 6.5.2023)

Slikovni namig:

Slike starega mandrača v Piranu

2 'Benečanka' in pomorska trgovina

Ob robu Tartinijevega trga in ulici IX. korpusa stoji verjetno najbolj znana piranska hiša, ki se je drži ime Benečanka. Predstavlja čudovit primer beneško-gotskega sloga in je tudi najstarejša ohranjena stavba na trgu, ki je v času poznega 19. stoletja doživel korenito prenovu. Pred tem je bil tu notranji mestni mandrač, kar pomeni, da je Benečanka stala v neposredni bližini morja in tudi blizu nekdanje mestne palače. Znano je, da je sredi 15. stoletja nastala po naročilu plemiške družine Del Bello, obenem pa se nanjo veže legenda, da jo je zgradil zaljubljeni beneški trgovec, ki se je zaradi svojih poslov pogosto mudil v piranskem pristanišču. Tu naj bi svoji izbranki, lepi mladi Pirančanki, zgradil razkošno hišo, to pa je v mestu sprožilo govorice nevoščljivih opravljalcev. Da mu zanje ni mar, naj bi jim pokazal s ploščo, ki jo je vzdal na fasado hiše, na njej pa – kot lahko preberemo še danes – piše: »*Lasa pur dir*« (»Naj le govorijo«). Čeprav se stavbe mnogi spominjajo odete v rdečo fasado (dobila jo je šele leta 1959, še intenzivnejšo pa 1987. leta), pa ta ni sledila avtentičnosti zunanjega izgleda. Na podlagi raziskav je bil zato ob prenovi leta 2016 predlagan nežnejši barvni odtenek, hkrati pa je bila opravljena rekonstrukcija najstarejšega znanega apnenega ometa, vključno s tehnologijo njegove izdelave.

Benečanka (vir: Shutterstock).

Slikovni namig:

Benečanka, pogled 360°

3 Iz piranskega mandrača proti solinam

Vsako leto je ob prazniku mestnega zavetnika, sv. Jurija (24. april) več sto piranskih družin svoje bivališče v mestu vse do jeseni zamenjalo za solinarsko hišico, saj se je začela sezona žetve soli. Poleti so bili namreč solinarji, med letom pa kmetje, ribiči, čolnarji. Na pot so krenili z barkami, na katere so natovorili najnujnejšo opremo (nekaj pohištva, oblačila, hrano in orodje), po morju pa so nato odvažali tudi pridelano sol.

Piranske soline (predvsem v Sečoveljah) so, zlasti od 14. stoletja, ko se je pričelo z izdelavo pétrole (tj. umetna zmes mikroorganizmov, mavca in gline, ki je služila za podlago) in je bila tako pridelana sol kristalno čista, snežno bela in brez primesi, predstavljale temelj piranskega gospodarstva. Tu so namreč pridobili kar tretjino celotne količine soli (imenovane tudi »belo zlato«) na vzhodni jadranski obali.

Solinarska hišica (vir: Shutterstock).

Slikovni namig:

Piranske soline nekoč

Namig za obisk:

Muzej solinarstva, Krajinski park Sečoveljske soline

4 Ladjedelnice

Prva piranska ladjedelnica je stala med staro občinsko hišo, zgrajeno 1291 ter Ložo iz leta 1301. Najverjetneje zaradi ropota in hrupa, ki ga je povzročala, so njeno delovanje v tem delu mesta prepovedali. Prvi podatki o novi ladjedelnici se nato pojavijo leta 1441, a njena točna lokacija ni znana, domneva pa se, da so ladjedelnice – sicer le za manjša plovila – stale na območju Punte in Marciane. Ker se je mesto širilo, nasipavalo in utrjevalo obalo, so bile piranske ladjedelnice v avstrijskem času prostorsko omejene in so zato postale nerentabilne. V 19. stoletju je imel Piran sicer 3 ladjedelnice; te so od sredine stoletja delovale pod samostanom sv. Bernardina. Tu so gradili v glavnem ladje za obalno plovbo in krajevne naročnike. Ladjedelništvo se je leta 1974 preselilo v Izolo, kjer je sicer že pred tem delovalo več ladjedelnic, med drugim tudi v okviru tovarn Arrigoni in Ampelea.

Bernardin, prostor nekdanjih ladjedelnic (Wikimedia Commons).

Namig za obisk:

Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, saj so tu našli ostanke ladjedelnice, obenem pa je v njem predstavljena zgodovina pomorstva in ladjedelstva na območju slovenskega Primorja.

5 Palača Barbojo-Trevisini, Kidričevo nabrežje

Neoklasicistična palača s polnim imenom Barbojo Fonda Trevisini stoji na nasutju ob zunanjem piranskem pristanišču. Palača je bila rezultat korenitih slogovnih preoblikovanj srednjeveškega mestnega tkiva, ki je v drugi polovici 19. stoletja potekalo na območju osrednjega trga in nabrežij. Zasnovana in zgrajena je bila v letih 1824 in 1826, pri čemer je večji del sredstev zanjo prispeval visoki mestni solni uradnik in lastnik številnih solnih polj, nekaj časa pa tudi piranski župan, Giuseppe Barbojo. Palača je tudi drugače povezana z morjem; v pritličju njene južne fasade je bila ribarnica, poleg tega pa je stavba zrastle na mestu nekdanje cerkvice sv. Nikolaja – ene od dveh piranskih, posvečenih temu zavetniku mornarjev. Od 50. let 20. stoletja je služila kot dijaški dom Pomorske šole Piran, danes pa so v (leta 2002 temeljito obnovljeni) palači prostori visokošolske ustanove.

Palača Barbojo-Trevisini (foto: Barbara Kožar, vir: www.slovenia.info).

6 Punta, dolga kot ribiške mreže

Ob sprehodu po piranski Punti si lahko skušamo predstavljati, kako je izgledala 1.000 in več metrov dolga mreža trata, ki so jo ribiči uporabljali za tradicionalni lov na ciplje in so jo tu raztegnjeno sušili in krpali. Lov na te ribe v ribolovnem rezervatu notranjega Piranskega zaliva od Portoroža do Kanegre, ki je bil sprva le v domeni Cerkev in plemstva, se omenja že v 12. stoletju. Ciplje so lovili pozimi, ko se zaradi nižjih temperatur malo prehranjujejo, poleg tega se držijo tesno skupaj in se premikajo počasneje v večjih jatah. Na obali so jih opazovali 'dežurni' ribiči, ki so v primernem trenutku opozorili ostale ribiče v pripravljenosti. Slednji so polagali mrežo, s katero so obkrožili jato in jo nato, s pomočjo številnih močnih rok, izvlekli z ulovom vred. Pri tem je sodelovalo tudi več kot 50 čolnov. Pred desetletji je največji tak ulov tehtal kar okrog 100 ton.

Pogled na piransko Punto (Wikimedia Commons).

Namig za branje:

Podobno je potekal tudi lov na tune v slovenskih vaseh na italijanski strani meje (Križ, Nabrežina). O tem in o načinih ribolova je mogoče več izvedeti v:

- Volpi Lisjak, B. (1998): *Slovensko ribištvo v Tržaškem zalivu – lov na tone*. Koper.

Namig za obisk:

Ribiški muzej v Križu pri Trstu, kjer se spoznava zgodovino in tradicije ribištva slovenskih prebivalcev ob obali med Trstom in izlivom reke Timave, kjer je potekal tudi lov na tune.

7 Skladišča soli na poti v Portorož

Za skladiščenje soli iz piranskih solin je bilo nekoč potrebnega veliko prostora. V beneškem času so bila javna skladišča ključnega pomena, saj je bila sol tako pod nadzorom uradnikov in varna pred tihotapci in vremenskimi vplivi. Največja skladišča pa so bila zgrajena v obdobju avstrijske države; nekatera so imela kar poltretji meter debele stene in izredno dolge nosilne tramove. Na poti iz Pirana proti Portorožu sta še dve taki ohranjeni skladišči; večje (*Magazen Grando*) je bilo zgrajeno leta 1825, manjše (*Magazen Monfort*) pa v letih 1858-59. V slednjem so lahko hranili do 20.000 ton soli, danes pa Monfort služi kot razstavni prostor zbirk piranskega Pomorskega muzeja, kot galerija za umetniške razstave ter prireditveno prizorišče.

Skladišči soli Monfort in Grando (Wkimedia Commons).

Namig za obisk:

razstavišče Monfort

VIRI IN DODATNO BRANJE

- Bonin, F. (2016). *Belo zlato krilatega leva: razvoj severnojadranskih solin v obdobju Beneške republike*. Piran, Pomorski muzej „Sergej Mašera“.
- Bonin, F., Hoyer, S. A., Terčon, N. (ur.) (1993). *Piransko pristanišče: od starega mandrača do današnje podobe = Il porto di Pirano: dall'antico mandracchio all'aspetto odierno*. Piran, Pomorski muzej „Sergej Mašera“.
- Bonin, Z. (2011). Koprška bratovščina svetega Nikolaja. *Arhivi*, 34, 2, 421-440.
- Darovec, D. (2001). Solarstvo v severozahodni Istri od 12. do 18. stoletja. *Annales. Series historia et sociologia*, 11, 1=24, 71-92.
- Darovec, D. (2004). *Davki nam pijejo kri: gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Darovec, D. (2008). *Kratka zgodovina Istre*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales.
- Darovec, D., Kamin Kajfež, V., Vovk, M. (2010). *Med izolskimi spomeniki: umetnostno-zgodovinski vodnik po umetnostni dediščini Izole = Among the monuments of Izola: art history guide to the cultural heritage of Izola*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales.
- Egić, G. (2021). Kratka zgodovina ribje predelovalne industrije v Izoli od njenih začetkov do razpada Jugoslavije. *Retrospektive*, 4, 1, 59-79.
- Gestrin, F. (1974). Piranske ladjedelnice in ladjedelci v poznem srednjem veku. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 22, 3, 170-178.
- Gombač, S. (2020). Razvoj in propad ribištva in konzervne industrije na primeru Izole. V: Kosmos, I., Petrović, T., Pogačar, M. (ur.). *Zgodbe iz konzerve. Zgodovine predelave in konzerviranja rib na severovzhodnem Jadranu*. Ljubljana, Založba ZRC.
- Humar, G. (2021). *Nekoč je v Piranu stal dvizni most: zgodba o dviznem mostu je tudi zgodba o Piranu*. Šempeter pri Gorici, Mostovi.
- Kramar, J. (1988). *Izola - mesto ribičev in delavcev*. Koper, Lipa.
- Kramar, J. (1992). Ribja industrija v Izoli v letih od 1945-1954. *Annales: anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin*, 2, 2, 175-182.
- Marenčič, Z. (2018). *Zgodovina Izole in ribištva*. Izola, Graffit Line.
- Mihalič, T., Sedmak, G., Planinc, S., Bogataj, J., Jeločnik Pelicon, M. (2014). Diverzifikacija morskega ribištva v turistično dejavnost na slovenski obali. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije. Series historia et sociologia*, 24, 1, 35-52.
- *Piranski dvizni most*. <https://emorje.com/pomorska-dediscina/piranski-dvizni-most-2/> (zadnji dostop: 6.5.2023)
- Simič, S. (2002). *Koper na robovih stoletij*. Piran, Sijart.
- Pahor, M., Poberaj T. (1963). *Stare Piranske soline*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Pahor, Š. (2011). Piran, mesto paolanov in pripadnikov drugih agrarnih panog. *Izvestja Pomorskega muzeja Piran*, 3, 15-46.
- Piran, Hiša Benečanka. <https://www.zvkds.si/sl/clanek/piran-hisa-benecanka> (zadnji dostop: 6. 5. 2023).

- Piran – Ulica IX. korpusa 2, »Benečanka«. *Varstvo spomenikov*, XXVI, 1984, 339–340.
- Prešeren, T., Janko Spreizer, A., Kolega, N., Kavrečič, P., Gombač, S. (2018). Pot tovarn kot pripoved o dediščini ribištva in predelovalne industrije s poudarkom na Izoli. *Studia universitatis hereditati*, 6, 2, 63–75.
- Rogelja, N. (2006). *Ribiči pripovedujejo: Etnografija ribištva med Miljskim in Savudrijskim polotokom*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- »Smrdljivo jezero« je trg postalo. <https://emorje.com/pomorska-dediscina/smrdljivo-jezero-je-trg-postalo/> (zadnji dostop: 6. 5. 2023)
- Starec, R. (2001). Življenje in delo v istrskih solinah. *Annales. Series historia et sociologia*, 11, 1=24, 121–134.
- Terčon, N. (1998). Ladjedelstvo. V: Štepec, M. (ur.). *Obrt v našem kraju: zbornik*. Ljubljana, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 55–60.
- Terčon, N. (2002). Ribja predelovalna industrija v slovenski Istri (1867–1918): aplikacija za postavitev muzeja morskega ribištva. V: Hoyer, S. A. (ur.). *Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre: varovanje naravne in kulturne dediščine na področju konservatorstva in muzeologije*. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 239–258.
- Terčon, N. (2004). *Z barko v Trst: pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta (1850–1918)*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Piran, Pomorski muzej »Sergej Mašera“.
- Terčon, N. (2014a). Ladjedelstvo ob današnji slovenski obali: zakladi Pomorskega muzeja »Sergej Mašera“ Piran. 1. *Val: navtični mesečnik*. apr., 23, 188, 15–17.
- Terčon, N. (2014b). Ladjedelstvo ob današnji slovenski obali: zakladi Pomorskega muzeja »Sergej Mašera“ Piran. 2. *Val: navtični mesečnik*. maj, 23, 189, 92–113.
- Virtualni muzej *Mala barka*. <https://muzejmalabarka.com/> (zadnji dostop: 6.5.2023)
- Volpi Lisjak, B. (1998). *Slovensko ribištvo v Tržaškem zalivu – lov na tone*. Koper.
- Volpi Lisjak, B. (2001). Ženska delovna sila v ribjih tovarnah v Izoli in Kopru. Konzerviranje in soljenje rib. *Annales, Series historia et sociologia*, 11, 135–150.
- Volpi Lisjak, B. (2015). *O zgodovini in dediščini slovenskega morskega ribištva: Ribiški muzej tržaškega primorja*. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, Trst [i. e. Križ], Ribiški muzej tržaškega primorja.
- Weiss, P. (2010). *Palača Trevisini v Piranu*. DEDI – digitalna enciklopedija naravne in kulturne dediščine na Slovenskem, <http://www.dedi.si/dediscina/289-palaca-trevisini-v-piranu> (zadnji dostop: 6.5.2023).
- Žitko, S., Simič, S. (1999). *Koper – Capodistria. Vodnik po mestu*. Ljubljana, IKI – Institut za komunikacije in informatiko.
- Žagar, Z. (2002). Zasebno morsko ribištvo ob Slovenski obali s poudarkom na lovu na sardele: aplikacija strokovnih dognanj v muzejski razstavi. V: Hoyer, S. et al. (ur.). *Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre: varovanje naravne in*

kulturne dediščine na področju konservatorstva in muzeologije. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 303-321.

- Žitko, D. (1992). *Ex voto: votivne podobe pomorcev*. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

ISBN 978-961-7195-16-3

9 789617 195163